

Sananselityksiä.

Vog. *χant.

KANNISTON vogulilaisissa kokoelmissa on Ala-Kondan murteesta harvinainen sana *χantnə*: *pāsənmə kβäl χantnə lək_usəptələm* 'столъ къ стѣнѣ подвины', 'siirrän l. työnnän pöydän seinälle (oik. tuvan viereen)'. Olen huomannut siitä vain tämän ainoan merkinnän.¹ *χantnə* näyttää olevan postpositiivin luontoinen. Muodoltaan se on latiivi ja merkitsee '-lle, luo, viereen'; nominatiivi on kuulunut (tai kuuluisi) *χant, ja sen merkitys on ilmeisesti ollut 'reuna, vieri, läheisyys tms.'. — Kansanrunoudessa Kannistolla esiintyy lisäksi sana *kānnt*. Se tavataan eräässä Keski-Kondalta muistiinpannussa tarinassa seuraavassa lauseessa: *tət ēəlmēt ōlji exčts(kānnt, nōrkānnt āk_unorp sōāt ūz*. Tarinan kertojat eivät ole sen merkitystä selittäneet. On hyvin mahdollista, että *kānnt* ja Ala-Kondan *χant, jotka äänneasunsa puolesta tarkoin vastaisivat toisiaan, todella myös kuuluvat yhteen ja että edellämainittu lause siis on käännettävä näin: 'tästä edempänä olevassa paikassa on seitsemän kiven (s.o. kallion l. vuoren) viereistä, Uralin viereistä kaupunkia'. Huomattakoon, että kondalaisissa tarinoissa kerrotaan myös kiven juurella, Uralin juurella olevasta kaupungista, esim. *ēəlmē ēəlsōart exčts iānpōält nōr iānpōält nōvūz loāβlētāβə* 'etäisen maan etäisessä seudussa kiven juurella (oik. alapuolella), Uralin juurella sanotaan (olevan) vitsakaupunki'. Kannisto itsekin on ajatellut tätä selitysmahdollisuutta, sillä tekstinkohtaan liittämässään muistutuksessa hän viittaa *χantnə*-muotoon; samalla hän kuitenkin toisena vaihtoehtoisena vastineena mainitsee sanan P *kēnt*, VNZ *kēnt*, LU *kēntā* 'aitan jalka', LO *kχāntā*, *sūmlaxχāntā* 'aitan pystyjalkojen päälle vaakasuoraan asetetut aitan alushirret'² sekä kääntää puheenaolevan lauseen seuraavasti: 'tästä edempänä olevassa paikassa on seitsemän kivijalkaista, paasijalkaista (oik. Urali-jalkaista) yksisäleistä kaupunkia'.

Vog. *χant, ? *kānnt* 'reuna, vieri, läheisyys' sanalla näyttäisi olevan tarkka vastine lapissa, nim. N (Niels.) *gad'de* '1. bank, shore; dry land; 2. gen., ill. and. in.-el. used adverbially': *gadde* 'along the shore (speaking of traffic or motion etc.)'; *gad dai* 'ashore (on to shore)'; *gaddest* 'on shore,

¹ Sanan ei ehdottomasti tarvitse olla niin harvinainen kuin tästä saattaisi päätellä. Edellämainittu lause on nim. saatu *lək_usəpt*-verbin merkitystä valaisevana esimerkkinä; *χantnə* näyttää siinä jääneen Kannistolta huomaamatta ja siten vain sattumalta päässeen sanastoon mukaan.

² Ks. tästä KANNISTO Magyar Nyelvőr 59 31—34 ja Y. H. TOIVONEN FUF 22 154—5.

on land; from the shore', *-gad'de -dd-* 'bank, border; immediate vicinity', *čokkan döllá-gad'dai* 'sett dig ved ilden'; L (Wikl.) *kade-* 'Ufer'; (Lagercr.) Tán. *kättie*, Rör. *kättie* 'Ufer; Rand', Wefs. *kättie* 'Ufer' jne. Lapin sanan mahdollisia sukulaisia taas ovat T. E. UOTILAN mukaan (ks. FUF 26 145—7) sm. *kanta* (Katara) '1. Grund; Fuss, Basis; 2. Stand; Ansatzstelle; 3. Stengel, Stiel; 4. Absatz, Hacken; Ferse; 5. Griff; 6. (naulan k.) Kopf; 7. (napin k.) Ohr; 8. (sornuksen k.) Kasten; 9. Talon; 10. Stand, Zustand; Stadium; Verhalten, Stellung; Standpunkt, Gesichtspunkt', joka tavataan yleensä samaa merkitsevänä myös kaikissa lähisukukielissä, sekä syrj. (Starcev, Uotilan mukaan), *gid* 'sackartiger Hinterteil des Zugnetzes od. des Fischhamens', (Wichm.-Uotila) S, L *gid* 'Sensenwurf; Flusskrümmung' (S), 'sackartiger mittlerer Teil des Zugnetzes' (L). Tämä suomalais-lappalais-syrjääniläinen sana olisi alkuaan merkinnyt 'esiin-pistävä l. kulmikas (erittäinkin takimmainen) osa', ks. Uotila mp. Jos nyt vog. *žant, ? *kānxt* ja lp. *gad'de* todella ovat toistensa vastineita, niin mielellään pitäisi niiden merkitystä 'reuna, vieri' vanhana, ja silloin sm. *kanta* sekä syrj. *gid* olisi erotettava niistä.

Edelläesitetty selitys on kuitenkin epävarma jo senkin vuoksi, että vog. *žant voidaan yhdistää myös toisin. Vogulin lähimmissä sukukielissä, ostjakissa ja unkarissa, on nim. kummassakin sana, joiden vastineeksi *žant eräin varauksin sopii. Ne ovat: ostj. (Ahlqv.) *xōnñ* 'Ufer', *xōnña* 'nebenan', I (Patk.) *žōnēη* 'Rand, Ufer, Strand', *žōnēηa* 'nebenhin', *žōnēηna* 'nebenan, neben', (Paas.-Donner) K *žōnēη* 'rannanpuolinen osa jokea', J *kānēη* (*kānēηm*): *māk-kā nēη* 'ranta', K *nā i žōnēηā* *mānmet kē mne* 'hänen tultuaan tulen luo', J *wōnt-kānēη* 'hongikon reuna', (Karj. OL 103 alav. 2) *žōnēη* 'Rand, Ufer, Strand', (Steinitz, Chrest.) *žōnēη* 'Ufer, Rand', *žōnēηa* 'zu, an, neben': *jinik žōnēηa* 'ins Wasser (vom Land aus)', *miγ ž.* 'ans Land, ans Ufer (vom Wasser aus)', sekä unkarin vanhan kirjakielen, paikannimien ja murteiden *hany*, *han*, *ham* 'Sumpf, Morast', jälkimmäisestä ks. BÉLA KÁLMÁN Magyar Nyelv 1944 110—113. Jo Kálmán on empien verrannut ostjakin ja unkarin sanoja toisiinsa. Tämä yhdistys edellyttää kantaugriilaista nomenclia *kən. Unkarissa muoto *han* olisi alkuperäinen, ja lisäksi siellä olisi tapahtunut seuraavanlainen merkityksen kehitys: 'ranta > rannanpuoleinen osa jokea > suoperäinen ranta > suo, vesiperäinen niitty', ks. Kálmán, mp. Ostjakin *-η* ja vogulin *-t* täytyisi selittää suffikseiksi; mainittakoon tässä näistä johtimista vain seuraavat esimerkit: ostj. (Karj. OL 183) DN *ńəηksəη*, Trj. *ńəksəη*, V, Vj. *ńəχsəη*, Ni. *ńəzəη*, Kaz. *ńəzəη*, O *ńəzəη* 'Fischmilch' ~ Kam. *ńəksəm* id., vog. (Munk.-Szil.) K, LU *ńis* id., (OL 38) DN *taχəη*, V, Vj. *taχəη* 'colymbus' ~ vog. (Kamm. Vok. 101) TJ *təχə*, LO *təχt* jne. 'colymbus arcticus';

vog. (Kann. Vok. 71) TJ *βantərāt*, TČ *βāntərət*, KU *βāntrət*, KM *βānt(ri)*, P *βont(ri)*, VN *βān(ri)*, LU *βān(ri)* 'Otter' ~ VS *βān(ri)*, LM *βon(ri)*, LO *βōnt(ri)*, So *βōnt(ri)* id.

Kysymys vogülin sanan alkuperästä jää siis yhä edelleen avoimeksi. Ylläesitettyistä selityksistä jälkimmäinen perustuu olettamuksiin, mutta siitä huolimatta pitäisin sitä ainakin yhtä varmana kuin edellistäkin, sillä se tarjoaa sanalle vastineet lähimmistä sukukielistä.

Pieni lisä sm. *nyde*, *nyte* -sanan vastineisiin.

Suomen sanalle *nyde*, *nyte* 'stöd, stötta, stylta som i sned riktning medslås mot en upprättstående påle vid dammbyggnader, hässjor m. m.' on, kuten tunnettua, esitetty vastineita ostjakista asti: mord. *neže* 'Stütze' jne., syrj. *mydž* 'worauf man sich stützen kann, Stütze, Wiederhalt', ostjDN *mətš* 'Stütze, Strebe', V *mətš*, Ni., Kaz. *māš*, O *mʷs* 'Stütze' jne. (ostj. ? < syrj.), ks. Toivonen Affr. 76. Onpa sanalla edustaja vogulisakin: (Kann. käsik.) KM *māž* «подморъ», 'tukipylväs harjahirren alla', folkl. *-māš(sp)*: *səsmāš(sp)*, *māylmāš(sp)* 'selkätuki, rintatuki l. selkäapu, rinta-apu', esim. *nāy māt s.*, *māt m.* 'ä't lə pənən?' 'etkö anna (oik. pane) jotakin selkäapua, jotakin rinta-apua (nim. taistelussa vihollista vastaan)?'. Ostjakkia lukuunottamatta on vokaaliedustus eri kielissä samanlainen kuin esim. sanassa sm. *kynsi*, mord. *ken^dže*, *kenže*, *ken^džē*, syrj. *giž*, OstjDN *kōntš*, Trj., V, Vj. *k'ōn'tš* jne., vogTJ, TČ *künš*, KU *kβāš*, KM *kβānz*, KO *kβā's* jne. Vog. *māž* voi kuitenkin olla saatu syrjäänistä, sillä lainasanoissa syrj. *i*:tä vastaa *ä*, *ä*, ks. Kannisto Vok. 39.

Vog. *kamtul*.

Yllämainitun sanan tunnen painetuista lähteistä vain BUDENZIN vertailevasta sanakirjasta s. 86: *kamtul* 'Schale, Hülse'. Kanniston kokoelmassa siitä on seuraavat muistiinpanot: KU *pāōksäm^omtōl*, KM *pōāk^okōāntōl*, KO *pōāk^okōāmtul*, P *nēr^okamtul*, (toisen kielenoppaan mukaan) *nēr^okanntul*, VNZ *nēr^okantul*, VS *nēr^okāntul* 'отщелки, pähkinänkuoret', LUT *nēr^okāntult*, LU (eri kielenoppaiden mukaan) *nēr^okan^ogtult*, *nēr^okan^ontult* plur. id. (*pāōksäm^o*; *pōāk^o* 'pähkinä', *nēr* id.); P *sē^ol^okan^ontul* 'niinin musta ulkokerros, nim. mikäli se irrottuu aivan pieninä mihinkään kelpaamattomina hetaleina' (*sē^ol^o* 'niini').

Vog. *kāōmtōl*, *kāmtul* jne. on, niin kuin jo Budenzkin olettaa, yhdyssana tai ehkä paremminkin johdannainen; loppu *-tōl*, *-tul* jne. on suffiksiainesta. Pelymkan ja Ala-Lözvan muodoissa *kanntul*, *kan^ogtult* on vielä toimenkin johdin, *t* ja *l*. Sanayartaloksi siis jää *kāōm-*, *kōān-*, *kām-*, *kān-* jne. Sanan äännesuhteet ovat sekavat. Mitä ensiksikin vokaaliin tulee,

niin KU *äo*, KM *öä*, KO *öä* ovat tavallisesti kantavogulin **ä:n* edustajia, ks. Kannisto Vok. s. 1 ja seurr. Läntisissä murteissa niitä yleisimmin vastaavat diftongit P *oä*, VN *üö*, VS *öä*, LU *oä* jne., mutta näiden ohella esiintyy myös *a* ja *ā*, ks. mt. ss. 16 ja seurr., 131 ja seurr. Vokaaliedustus näyttäisi siis säännölliseltä ja palautuvan **ä:hän* tai **e:hen*. Niin ei ilmeisesti kuitenkaan ole laita, sillä LUT:n ja LÜ:n *k* viittaa takavokaaliin. Ala-Lozvan murteissa palataaliklusiliä edustaa nim. vanhan etuvokaalin sekä siitä kehittyneen takavokaalin edessä *k* eikä *k̄*; viimeksimainittu tavataan vain alkuaan takavokaalisissa sanoissa. Läntisten murteiden *a* (*ā*) onkin siis alkuperäinen, vrt. Kannisto mt. s. 68 ja seurr. Kun Kondan murteissa kantavog. **a > ä* ja kun palataaliklusili vanhan takavokaalin edessä sielläkin esiintyy *k̄*:na, niin odottaisi muotoa KU, KM, KO **kām-*. Sellainen on varmasti ollutkin, ja *käom-*, *kōāη-*, *kōām-* ovat syntyneet siitä osittaisen assimilaation tietä yhdyssanan alkukomponentin vaikutuksen alaisina. Nasaaleista *m* on alkuperäinen. Murteittain se *t:n* edessä on muuttunut *n*:ksi. KM, LU *η* (*ηg*) selittyy siten, että näissä murteissa *kōām-*, *kām-* kokonaisuudessaan on käsitetty johtimeksi ja että **pōāk_ukōām-*, **nēr_{kam}-* ovat liittyneet *η*-loppuisiin adjektiivieihin.

Vog. **kam* '(pähkinän, niinen) kuori' substantiivin vastineita ovat seuraavat jo ennen yhdistetyt sanat: unk. *hám* 'Haut, Schale an Früchten, epidermis', *hámoz* 'abhäuten, schälen', *hámlík* 'sich schälen' jne., votj. *kem*, *köm* 'Schale, Rinde', tšer. *kom* 'cortex, crusta', sm. *kamara* 'svål, den öfversta hårda ytan af ngt, valk (på huden)' (ks. näistä esim. Budenz MUSz. 85—6 ja MIKLÓS ZSIRAI NyK 51 457). Budenz onkin jo lyhyesti viitannut tähän selitysmahdollisuuteen, mutta hänen epäröiden esittämänsä ajatus ei ole saanut kannatusta.

Zsirai mp. pitää mahdollisena, että edellämäinittuun sanaperheeseen kuuluisi vielä lisäksi ostj. (Pápay-Beke) *χām* 'Hülle', (Patk.) *χom* 'ausgehöhlter Baum, Sarg', (Paas.-Donner) K *χòm*: *saprái-χòm* 'näkinenkä | Schnecke', J *kām*: *sappárkē-kām* id., K *χòm-iu.χ* 'ruumisarkku | Sarg', (Steinitz) *χōm* 'künstliche Aushöhlung', *χōm juχ* 'Sarg'. Näistä ainakin ontelo ja ruumisarkku tarkoittavat sanat tuskin kuuluvat tänne, sillä niiden alkuperäinen merkitys näyttää olleen 'ontelo, onteloksi kaiverrettu puu' eikä 'puun kuori', niin kuin odottaisi. Vogulissa niillä varmaan onkin, kuten Paasosen—Donnerin sanakirjassa *χòm-iu.χ* sanan kohdalla on huomautettu, toinen vastine, nim. (Ahlqv.) *qamīl* 'Sarg', (Munk. Vog. népkölt. gyűjt. I CXIII) T *khámél-jüw*, P *khamél-jü* 'koporsó', »írbeli fa», (Kann. käsik.) TJ *kamə-ljüß*, TČ *kāmə-ljüß*, KU *χā mäl*, KM *kām^al*, KO *kāmäl*, P *kočmäl* 'ruumisarkku'.

Matti Liimola.